Poslovna statistika

Poslovna ekonomija i finansije, Inženjerski menadžment u agrobiznisu

školska 2022/23

Literatura

[1] Zagorka Lozanov-Crvenković, Marko Carić, Borivoj Subotić, Poslovna statistika, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment : Privredna akademija, Novi Sad, 2009

[2] Ljiljana Cvetković, Poslovna statistika, Folije za predavanja, Edukons

[3] Ghilezan et. al., Zbirka rešenih zadataka iz Verovatnoće i statistike, CMS, NS, 2009.

Bodovi

	Predavanja	Vežbe	Kol 1	Kol 2	Test	Σ
MAX	10	10	40	40	10	110
MIN	0	0	15	15	-50	51
Datumi	sreda 9:00 - 11:45	ponedeljak 15:00 - 16:45	19. IV 2023. 17. V 2023.	31. V 2023. 9:00	dogovor	

1 Statistika, osnovni pojmovi

1.1 Populacija, obeležje, uzorak, statistika

Populacija je skup svih elemenata koje ispitujemo.
Obeležje je numerička karakteristika elementa. Modeliramo ga slučajnom promenljivom.
Uzorak je odabrani deo populacije na kojem ispitujemo realizovanu vrednost obeležja X.
Prost slučajni uzorak je n-dimenzionalna slučajna promenljiva čije komponente su nezavisne i imaju raspodelu posmatranog obeležja $(X_1, X_2, \ldots, X_n)$.
Realizovane vrednosti slučajnih promenljivih obeležavamo malim slovima $X_i \to x_i$.
Realizovana vrednost prostog slučajnog uzorka $(X_1, X_2, \ldots, X_n) \to (x_1, x_2, \ldots, x_n)$
Statistika je funkcija uzorka. $Y = h(X_1, X_2, \ldots, X_n)$
Realizovana vrednost statistike je $y = h(x_1, x_2, \ldots, x_n)$

1.2 Obeležje, atribut, parametar, promenljiva, varijabla

Obeležja nekad zovemo atributi ili parametri ili promenljive, odnosno, varijable. Često se na elementu populacije posmatraju vrednosti više atributa, odnosno parametara. Vrednosti više atributa jednog elementa populacije smeštamo u istu vrstu tabele. Kolone tabele možemo zvati promenljivama ili varijablama.

Na primer, podatke iz ankete studenata možemo smestiti u tabelu:

```
Datum   , Pol, Visina, Masa, Kafa   , TV     , Dužina sna, Boja kose   , Prosek ocena
20.03.82,   ž,    177,   63, ponekad, ponekad,          8, tamno smeđa ,          4.5
20.09.81,   ž,    170,   62, često  , ponekad,          8, svetlo smeđa,          4
26.06.83,   ž,    174,   63, često  , često  ,          5, smeđa       ,          4.5
20.11.77,   m,  171.5,   65, često  , ponekad,          8, svetlo smeđa,          4.2
```

Jednom podelom obeležja delimo na:

- **Nominalna:** Obeležja koja određujemo imenom bez bitnog redosleda. Na primer: crvena / zelena / plava ili da / ne / ne znam. Obeležje može biti **binarno:** mrtav / živ.
- **Ordinalna:** Obeležja redne klasifikacije, kod kojih postoji neki prirodni poredak ili rangiranje između kategorija. Na primer: junior / senior / veteran.
- **Kvantitativna:** Obeležja tipa merenja, kod kojih vrednosti mogu biti, barem u teoriji, realni brojevi. Na primer: težina, dužina ili vreme.

Nominalna i ordinalna obeležja se nekad nazivaju **kvalitativnim**. Kvantitativna obeležja mogu biti **diskretna:** broj braće i sestara ili **neprekidna:** vreme stizanja u cilj na trci.
Kvalitativna obeležja nekad nazivanom **kategorijalnim** ili **faktorima**. Možemo zapisivati kategoriju + **frekvenciju** (broj) pojavljivanja. Vrednosti koje kategorijalna promenljiva može uzeti se zovu **nivoi**.

1.3 Anketa

Izvršena je anketa 2002. godine, studenti su popunili anketni listić i podaci su smešteni u tabelu.

```
Datum rođenja:      Pol:
Mesto rođenja:      Mesto završetka srednje škole:
Prosek proseka srednje škole:   Preosek ocena iz matematike u srednjoj:
Visina [cm]:        Masa [kg]:
Boja očiju (plava, smeđa, tamno smeđa, zelena):
Boja kose (plava, riđa, smeđa, tamno smeđa, crna):
Pre koliko godina si završio srednju školu [god]:
Broj godina provedenih na drugom fakultetu:
Broj braće i sestara:
Pijem kafu (nikad, ponekad, retko, često):
Pušim (nikad, ponekad, retko, često):
Gledam TV (nikad, ponekad, retko, često):
Prosečna dužina spavanja:
```

Slika 1: Anketni listić koji su popunili studenti

Za atribute označiti znakom ✓ da li su odgovarajućeg tipa.

		Kval.	Nom.	Ord.	Kvan.	Diskr.	Nepr.	Bin.
1.	Datum rođenja				✓	✓		
2.	Pol	✓	✓					✓
3.	Mesto rođenja	✓	✓					
4.	Mesto zavr. sr. šk.	✓	✓					
5.	Prosek proseka srednje škole				✓		✓	
6.	Prosek ocena iz matematike u srednjoj				✓		✓	
7.	Visina [cm]				✓		✓	
8.	Masa [kg]				✓		✓	
9.	Boja očiju	✓	✓					
10.	Boja kose	✓	✓					
11.	Pre koliko sr. šk.				✓	✓		
12.	Broj godina na dr. fak.				✓	✓		
13.	Broj braće i sestara				✓	✓		
14.	Kafa: nikad / ponekad / retko / često	✓		✓				
15.	Pušim: nikad / ponekad / retko / često	✓		✓				
16.	TV: nikad / ponekad / retko / često	✓		✓				
17.	Prosečna dužina spavanja				✓		✓	

1.4 Važne statistike

Aritmetička sredina uzorka

$$\bar{X}_n = \frac{1}{n}\sum_{k=1}^{n} X_k$$

Uzoračka disperzija (varijansa)

$$\bar{S}_n^2 = \frac{1}{n}\sum_{k=1}^{n}(X_k - \bar{X}_n)^2 = \frac{1}{n}\sum_{k=1}^{n} X_k^2 - \bar{X}_n^2$$

Uzoračka standardna devijacija

$$\bar{S}_n = \sqrt{\bar{S}_n^2}$$

Uzoračka korigovana disperzija

$$\bar{S}_n^{2\prime} = \frac{1}{n-1}\sum_{k=1}^{n}(X_k - \bar{X}_n)^2 = \frac{n}{n-1}\bar{S}_n^2$$

Uzoračka korigovana standardna devijac.

$$\bar{S}_n' = \sqrt{\bar{S}_n^{2\prime}}$$

Za obeležje sa Normalnom raspodelom $X : \mathcal{N}(m,\sigma)$

Statistika $\bar{X}_n$ ima $\mathcal{N}\left(m, \frac{\sigma}{\sqrt{n}}\right)$ raspodelu.
Statistika $T = \frac{\bar{X}_n - m}{\bar{S}_n}\sqrt{n-1}$ ima Studentovu t_{n-1} raspodelu.

2 Intervali poverenja (U_1, U_2) za srednju vrednost obeležja

2.1 σ poznato

Ako $X : \mathcal{N}(m,\sigma)$ onda $\bar{X}_n : \mathcal{N}(m,\sigma/\sqrt{n})$, odnosno, onda $Z = \dfrac{\bar{X}_n - m}{\sigma}\sqrt{n} : \mathcal{N}(0,1)$.
Označimo sa $z_{1-\alpha/2}$ vrednost za koju je $P(|Z| < z_{1-\alpha/2}) = 1-\alpha$, gde je $1-\alpha$ širina intervala.
$\left(z_{1-\alpha/2} = \Phi^{-1}\left(1-\frac{\alpha}{2}\right)\right.$ je $1-\frac{\alpha}{2}$ kvantil $\left.\right)$.
$U_1 = \bar{X}_n - z_{1-\alpha/2}\dfrac{\sigma}{\sqrt{n}}$, $U_2 = \bar{X}_n + z_{1-\alpha/2}\dfrac{\sigma}{\sqrt{n}}$. Izraz $\dfrac{\sigma}{\sqrt{n}}$ nazivamo **standardna greška**.

2.2 σ nepoznato

Ako $X : \mathcal{N}(m,\sigma)$ onda $T = \dfrac{\bar{X}_n - m}{\bar{S}_n}\sqrt{n-1} = \dfrac{\bar{X}_n - m}{\bar{S}'_n}\sqrt{n} : t_{n-1}$.
Označimo sa $t_{1-\alpha/2}$ vrednost za koju je $P(|T| < t_{1-\alpha/2}) = 1-\alpha$.
($t_{1-\alpha/2}$ je $1-\alpha/2$ kvantil raspodele t_{n-1}.)
$U_1 = \bar{X}_n - t_{1-\alpha/2}\dfrac{\bar{S}_n}{\sqrt{n-1}}$, $U_2 = \bar{X}_n + t_{1-\alpha/2}\dfrac{\bar{S}_n}{\sqrt{n-1}}$. Standardna greška je $\dfrac{\bar{S}_n}{\sqrt{n-1}} = \dfrac{\bar{S}'_n}{\sqrt{n}}$.

Zadatak

Naći 90% interval poverenja za srednju vrednost m obeležja sa normalnom $\mathcal{N}(m,\sigma)$ raspodelom

(a) Ako je poznato $\sigma = 3$, (b) ako je σ nepoznato,

za uzorak $(17.3, 12.9, 10.4, 11.9, 9.9, 8.9, 9.9, 6.3, 12.9, 9.4)$.

Rešenje:

$n = 10$, $\bar{x}_n = 10.98$, $\bar{s}'_n = 2.973139$, $z_{0.95} = 1.645$, $t_{0.95} = 1.833$

(a) $U_1 = 9.4195$, $U_2 = 12.5404$ (b) $U_1 = 9.2565$, $U_2 = 12.7035$

3 Testiranje hipoteza

Statistički testovi

Hipoteza H_0 protiv H_1

	Usvojena H_0	Usvojena H_1
Tačna H_0	OK	Greška I vrste
Tačna H_1	Greška II vrste	OK

Parametarske hipoteze

- Zadaje se prag značajnosti α (recimo $\alpha = 5\% = 0.05$)
- Bira se parametar raspodele obeležja (θ) i ocenjivač parametra $\theta = h(x_1, \ldots, x_n)$.
- Nalazi se kritična oblast C (koja daje nedozvoljene vrednosti) ocene parametra, takva da je $P_{H_0}(\hat{\theta} = h(X_1, \ldots, X_n) \in C) = \alpha$. Vrednosti parametra koje ne pripadaju intervalu poverenja širine $1 - \alpha$ daju ocene koje pripadaju kritičnoj oblasti.
- Računa se statistika uzorka $\theta = h(x_1, x_2, \ldots, x_n)$ i ako $\theta \in C$, odbacujemo H_0.
- Ili, ekvivalentno, računa se p-vrednost(α^*): verovatnoća da se dobije ocena izračunata iz uzorka ili ekstremnija. Ako je p-vrednost manja od praga značajnosti, $\alpha^* < \alpha$, odbacujemo H_0.

3.1 $H_0(m = m_0)$ **protiv** $H_1(m \neq m_0)$ **za** $X : \mathcal{N}(m,\sigma)$, σ **poznato**

Koristimo interval poverenja za nepoznato očekivanje m obeležja sa normalnom raspodelom, σ poznato, širine $\beta = 1 - \alpha$. $(X^* : \mathcal{N}(0,1))$

$$m_0 \in \mathbb{R} \setminus \left(\bar{x}_n \mp z_{1-\alpha/2} \frac{\sigma}{\sqrt{n}} \right) \Leftrightarrow z := \frac{|\bar{x}_n - m_0|}{\sigma} \sqrt{n} > z_{1-\alpha/2} \Leftrightarrow \alpha^* := P_{H_0} \left(|X^*| > \frac{|\bar{x}_n - m_0|}{\sigma} \sqrt{n} \right) < \alpha$$

3.2 $H_0(m = m_0)$ **protiv** $H_1(m \neq m_0)$ **za** $X : \mathcal{N}(m,\sigma)$, σ **nepoznato**

Koristimo interval poverenja za nepoznato očekivanje m obeležja sa normalnom raspodelom, σ nepoznato, širine $1 - \alpha$. $(T : t_{n-1})$

$$m_0 \in \mathbb{R} \setminus \left(\bar{x}_n \mp t_{1-\alpha/2} \frac{\bar{s}'_n}{\sqrt{n}} \right) \Leftrightarrow t := \frac{|\bar{x}_n - m_0|}{\bar{s}'_n} \sqrt{n} > t_{1-\alpha/2} \Leftrightarrow \alpha^* := P_{H_0} \left(|T| > \frac{|\bar{x}_n - m_0|}{\bar{s}'_n} \sqrt{n} \right) < \alpha$$

Zadatak

Za uzorak $(17.3, 12.9, 10.4, 11.9, 9.9, 8.9, 9.9, 6.3, 12.9, 9.4)$ obeležja sa normalnom $\mathcal{N}(m,\sigma)$ raspodelom, sa pragom značajnosti $\alpha = 0.10$, testirati hipotezu $H_0(m = 13)$

(a) ako je poznato $\sigma = 3$, (b) ako je σ nepoznato.

Dati tumačenja rešenja preko intervala poverenja, preko vrednosti statistike i preko p-vrednosti.

Rešenje:
$\alpha = 0.05 \Rightarrow 1 - \alpha/2 = 0.95$
Iz uzorka računamo $n = 10$, $\bar{x}_n = (17.3 + 12.9 + \cdots + 9.4)/10 = 10.98$,
$\bar{s}_n^{2\prime} = ((17.3 - 10.98)^2 + (12.9 - 10.98)^2 + \cdots + (9.4 - 10.98)^2)/9 = 8.839556$,
$\bar{s}_n' = \sqrt{8.839556} = 2.973139$.
Iz tablica očitavamo kvantile $z_{0.95} = 1.645$ i $t_{0.95,9} = 1.833$.
Interval poverenja:

(a) $13 \notin (x_n \pm z_{0.95}\frac{3}{\sqrt{10}}) = (9.419416, 12.54058)$, odbacujemo H_0.

(b) $13 \notin (x_n \pm t_{0.95,9}\frac{2.973139}{\sqrt{10}}) = (9.256527, 12.70347)$, odbacujemo H_0.

Vrednost statistike

(a) $z = \frac{|\bar{x}_n - m_0|}{\sigma}\sqrt{n} = 2.129 > 1.645$, odbacujemo H_0.

(b) $t = \frac{|\bar{x}_n - m_0|}{\bar{s}_n'}\sqrt{n} = 2.148 > 1.833$, odbacujemo H_0.

P-vrednost se može dobiti pomoću statističkog softvera R:

(a) `2*(1-pnorm(abs(10.98-13)/3*sqrt(10))) = 0.033 < 0.100`, odbacujemo H_0.

(b) `2*(1-pt(abs(10.98-13)/2.973*sqrt(10),9)) = 0.060 < 0.100`, odbacujemo H_0.

Zadatak

Da li bi u prethodnom zadatku H_0 bila odbačena sa pragom značajnosti $\alpha = 0.05$?
Rešenje:
Koristimo p-vrednost iz prethodnog zadatka.

(a) `0.033 < 0.050`, odbacujemo H_0.

(b) `0.060 > 0.050`, **ne** odbacujemo H_0.

3.3 $H_0(m_1 = m_2)$ **protiv** $H_1(m_1 \neq m_2)$ **(T-test)**

Koristimo statistiku $T := \dfrac{\bar{X}_1 - \bar{X}_2}{\sqrt{\frac{\bar{S}_1^{2\prime}}{n_1} + \frac{\bar{S}_2^{2\prime}}{n_2}}}$, koja približno ima t_ν raspodelu,

gde se za ν uzima $\nu = n_1 + n_2 - 2$ ili procena Welcha $\nu = \dfrac{\left(\frac{s_1^{2\prime}}{n_1} + \frac{s_2^{2\prime}}{n_2}\right)^2}{\frac{1}{n_1 - 1}\left(\frac{s_1^{2\prime}}{n_1}\right)^2 + \frac{1}{n_2 - 1}\left(\frac{s_2^{2\prime}}{n_2}\right)^2}$.

Zadatak

Merena je visina glukoze u krvi za grupu koja je dobijala lek i grupu koja je dobijala placebo:

lek	9.81, 9.83, 10.43, 11.13, 9.70, 9.59, 10.88, 10.97, 9.35, 9.34, 9.41, 9.95
placebo	9.85, 9.30, 9.08, 8.07, 9.22, 9.55, 7.88, 7.84, 8.50, 11.95, 10.92, 9.78

Testirati hipotezu da su srednje vrednosti glukoza jednake.

Rešenje:

Primenom statističkog softvera R dobijamo:

```
> t.test(c(9.81, 9.83, 10.43, 11.13, 9.70, 9.59, 10.88, 10.97, 9.35, 9.34, 9.41, 9.95),
         c( 9.85, 9.30, 9.08, 8.07, 9.22, 9.55, 7.88, 7.84, 8.50, 11.95, 10.92, 9.78))
  Welch Two Sample t-test
t = 1.7536, df = 16.766, p-value = 0.09776
alternative hypothesis: true difference in means is not equal to 0
95 percent confidence interval:
 -0.1439427 1.5522760
sample estimates:
mean of x mean of y
10.032500 9.328333
```

H_0 ne odbacujemo jer $t = 1.7536 < t_{1-\alpha/2,\nu} = 2.074$, gde je $1-\alpha/2 = 0.975$ i $\nu = 22$.

3.4 T-test parova

Koristi se kad imamo dva obeležja sa uparenim vrednostima ("pre" i "posle"): $x_1, x_2, \ldots, x_n$ i $y_1, y_2, \ldots, y_n$. Nalazimo $z_1 = x_1 - y_1, z_2 = x_2 - y_2, \ldots, z_n = x_n - y_n$ i testiramo $H_0(m = 0)$ protiv $H_1(m \neq 0)$ ili $H_1(m < 0)$ ili $H_1(m > 0)$, sa σ nepoznato za uzorak $z_1, z_2, \ldots, z_n$

Zadatak

Merena je visina glukoze u krvi za 12 pacijenata pre i posle terapije:

pre	9.81	9.83	10.43	11.13	9.70	9.59	10.88	10.97	9.35	9.34	9.41	9.95
posle	9.85	9.30	9.08	8.07	9.22	9.55	7.88	7.84	8.50	11.95	10.92	9.78
razlika	−0.04	0.53	1.35	3.06	0.48	0.04	3.00	3.13	0.85	−2.61	−1.51	0.17

Testirati hipotezu da su srednje vrednosti glukoze jednake.

Rešenje:

Primenom statističkog softvera R dobijamo:

```
> t.test(c(9.81, 9.83, 10.43, 11.13, 9.70, 9.59, 10.88, 10.97, 9.35, 9.34, 9.41, 9.95),
         c( 9.85, 9.30, 9.08, 8.07, 9.22, 9.55, 7.88, 7.84, 8.50, 11.95, 10.92, 9.78),
         paired = T)
  Paired t-test
t = 1.3796, df = 11, p-value = 0.1951
```

H_0 ne odbacujemo jer $t = 1.3796 < t_{1-\alpha/2,11} = 2.201$, gde je $1 - \alpha/2 = 0.975$.

4 Linearna regresija

Zadatak

U šest prolećnih dana je zabeležena srednja dnevna temperatura u Budimpešti i Beogradu:

BU	18.5	19.5	20	20.5	22.5
BG	19.4	19.8	20	20.2	21.2

Napraviti linearni model, naći koeficijent korelacije i naći procenat varijacije koji se objašnjava linearnim modelom.

Naći predikciju temperature u BG za BU $= 21^{\circ}$C.

4.1 Uzorački koeficijent korelacije

Ako posmatramo dvodimenzionalni uzorak $(X_1,Y_1),(X_2,Y_2),\ldots,(X_n,Y_n)$, odnosno, za realizovanu vrednost $(x_1,y_1),(x_2,y_2),\ldots,(x_n,y_n)$, definišemo **uzorački koeficijent korelacije**:

$$r = \frac{\sum_{i=1}^{n}(x_i-\bar{x}_n)(y_i-\bar{y}_n)}{\sqrt{\sum_{i=1}^{n}(x_i-\bar{x}_n)^2}\sqrt{\sum_{i=1}^{n}(y_i-\bar{y}_n)^2}} = \frac{\frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}x_iy_i-\bar{x}_n\bar{y}_n}{\sqrt{\frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}x_i^2-\bar{x}_n^2}\sqrt{\frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}y_i^2-\bar{y}_n^2}} =$$

$$= \frac{\frac{1}{n-1}\sum_{i=1}^{n}(x_i-\bar{x}_n)(y_i-\bar{y}_n)}{\sqrt{\frac{1}{n-1}\sum_{i=1}^{n}(x_i-\bar{x}_n)^2}\sqrt{\frac{1}{n-1}\sum_{i=1}^{n}(y_i-\bar{y}_n)^2}} = \frac{\sum_{i=1}^{n}x_iy_i-n\bar{x}_n\bar{y}_n}{\sqrt{\sum_{i=1}^{n}x_i^2-n\bar{x}_n^2}\sqrt{\sum_{i=1}^{n}y_i^2-n\bar{y}_n^2}}$$

Prva formula: $r = \frac{3.980}{\sqrt{8.80}\sqrt{1.8080}} = 0.9977978$, $r^2 = 0.9956004$.

Četvrta formula: $r = \frac{2036.1-5\cdot 20.2\cdot 20.12}{\sqrt{2049-5\cdot 20.2^2}\sqrt{2025.88-5\cdot 20.12^2}} = 0.9977978$, $r^2 = 0.9956004$.

4.2 Linearna regresija najmanjih kvadrata

Za n parova tačaka $(x_1,y_1),(x_2,y_2),\ldots,(x_n,y_n)$, tražimo vezu između x i y u obliku prave linije $y = a + bx$.

Tražimo vrednosti a i b za koje funkcija $g(a,b) = \sum_{i=1}^{n}(y_i - (a + bx_i))^2$ ostvaruje minimum.

Rešenje:

$$b = \frac{\sum_{i=1}^{n}(x_i - \bar{x}_n)\,(y_i - \bar{y}_n)}{\sum_{i=1}^{n}(x_i - \bar{x}_n)^2} = \frac{\sum_{i=1}^{n} x_i y_i - n\,\bar{x}_n\,\bar{y}_n}{\sum_{i=1}^{n} x_i^2 - n\,\bar{x}_n^2} = r\frac{s_y}{s_x} = r\frac{s'_y}{s'_x},\ a = \bar{y}_n - b\bar{x}_n,$$

gde su s_x i s_y standardne devijacije uzorka x i y, s'_x i s'_y korigovane standardne devijacije.
Za tako izračunate a i b funkciju $\hat{y} = ax + b$ zovemo **prava najmanjih kvadrata**. Vrednosti $\hat{y}_i = a + bx_i$ su **predikcije**. Važi $\hat{\bar{y}}_n = \bar{y}_n$. Prava najmanjih kvadrata prolazi kroz $(\bar{x}_n,\bar{y}_n)$.
$ss_x = \sum_{i=1}^{n}(x_i - \bar{x}_n)^2$, $ss_y = \sum_{i=1}^{n}(y_i - \bar{y}_n)^2$, $s_{xy} = \sum_{i=1}^{n}(x_i - \bar{x}_n)\,(y_i - \bar{y}_n)$, $\Rightarrow\ r = \frac{s_{xy}}{\sqrt{ss_x\,ss_y}}$, $b = \frac{s_{xy}}{ss_x}$.
Sa tim oznakama imamo: $s_{xy} = r\sqrt{ss_x}\sqrt{ss_y}$, takođe: $b = r\frac{\sqrt{ss_x}\sqrt{ss_y}}{ss_x} = r\frac{\sqrt{ss_y}}{\sqrt{ss_x}}$.
$\sum_{i=1}^{n}(y_i - \bar{y}_n)^2 = \sum_{i=1}^{n}((y_i - \hat{y}_i) + (\hat{y}_i - \bar{y}_n))^2 = \sum_{i=1}^{n}(y_i - \hat{y}_i)^2 + \sum_{i=1}^{n}(\hat{y}_i - \bar{y}_n)^2$.

Takođe: $\sum_{i=1}^{n}(\hat{y}_i-\bar{y}_n)^2=\sum_{i=1}^{n}(a+bx_i-(a+b\bar{x}_n))^2=b^2\sum_{i=1}^{n}(x_i-\bar{x}_n)^2=b^2ss_x=r^2ss_y.$

$$r^2=\frac{\sum_{i=1}^{n}(\hat{y}_i-\bar{y}_n)^2}{\sum_{i=1}^{n}(y_i-\bar{y}_n)^2}=\frac{\frac{1}{n-1}\sum_{i=1}^{n}(\hat{y}_i-\bar{y}_n)^2}{\frac{1}{n-1}\sum_{i=1}^{n}(y_i-\bar{y}_n)^2}=\frac{\frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}(\hat{y}_i-\bar{y}_n)^2}{\frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}(y_i-\bar{y}_n)^2}=\frac{\text{varijansa predikcija } y}{\text{varijansa realizovanih } y}$$

odnosno, $r^2\cdot 100\%$ je **procenat varijanse objašnjene pravom linijom** najmanjih kvadrata. Vrednosti $\epsilon_i=y_i-\hat{y}_i$ zovemo **reziduali**.

	x_i	y_i	x_iy_i	$x_i-\bar{x}$	$y_i-\bar{y}$	$(x_i-\bar{x})^2$	$(y_i-\bar{y})^2$	$(x_i-\bar{x})(y_i-\bar{y})$	x_i^2	y_i^2	x_iy_i
1	18.5	19.4	358.90	−1.7	−0.72	2.89	0.5184	1.224	342.25	376.36	358.9
2	19.5	19.8	386.10	−0.7	−0.32	0.49	0.1024	0.224	380.25	392.04	386.1
3	20.0	20.0	400.00	−0.2	−0.12	0.04	0.0144	0.024	400.00	400.00	400.0
4	20.5	20.2	414.10	0.3	0.08	0.09	0.0064	0.024	420.25	408.04	414.1
5	22.5	21.2	477.00	2.3	1.08	5.29	1.1664	2.484	506.25	449.44	477.0
Σ	101.0	100.6	2036.10	0.0	0.00	8.80	1.8080	3.980	2049.00	2025.88	2036.1
Σ/n	20.2	20.12	407.22	0.0	0.00	1.76	0.3616	0.796	409.80	405.176	407.22

Prva formula: $b=\dfrac{3.980}{8.80}=0.45227$, $a=20.12-0.45227\cdot 20.2=10.9841$.

Linearni model: BG = 10.9841 + 0.45227 · BU

Linearni model objašnjava $r^2=99.56\%$ varijacije.

Predikcija: BR (BU = 21) = 10.9841 + 0.45227 · 21 = 20.48177

4.3 Analiza varijanse ANOVA (jednofaktorska)

$H_0(m_1 = m_2 = \cdots = m_G)$, $H_1(\exists i,j, m_i \neq m_j)$

Zadatak

Poljoprivredni proizvođač želi da testira kvalitet četiri vrste semena soje: A, B, C, D i u tom cilju je odabrao 30 parcela iste površine koje imaju sličan kvalitet zemljišta, drenažu i izloženost suncu. Dobijeni su sledeći prinosi:

Seme	Prinos
A	46,43,43,46,44,42
B	51,58,62,49,53,51,50,59
C	37,39,41,38,39,37,42,36,40
D	42,43,42,45,47,50,48

Metodom analize varijanse ispitati da li postoje razlike u prosečnim prinosima soje kod semena A, B, C, D sa nivoom značajnosti $\alpha = 0.05$.

Rešenje:

Testira se H_0 : srednje vrednosti prinosa za četiri vrednosti semena se ne razlikuju
protiv: H_1 : Srednje vrednosti prinosa za barem dva semena se razlikuju.

Posmatra se kvantitativno obeležje Prinos i kategorijalno obeležje Seme. Obeležje Seme deli uzorak na četiri grupe: A, B, C, D. Pretpostavka je da je raspodela prinosa u grupama Normalna sa istom varijansom.

Analiza varijanse Fišerovom statistikom

Grupa	Merenje					Grupna sredina
1	Y_{11}	Y_{12}	$\cdots$	Y_{1n_1}		$\bar{Y}_{1\cdot}$
2	Y_{21}	Y_{22}	$\cdots$		Y_{2n_2}	$\bar{Y}_{2\cdot}$
$\vdots$			$\ddots$			
G	Y_{G1}	Y_{G2}	$\cdots$	Y_{Gn_G}		$\bar{Y}_{G\cdot}$

$\left(\bar{Y}_{g\cdot} = \frac{1}{n_g}\sum_{k=1}^{n_g} Y_{gk}\right)$

$Y_{gk} = m_g + \epsilon_{gk}$, gde je $m_g = E(Y_{gk})$, $\quad \bar{Y}_{\cdot\cdot} = \frac{1}{n}\sum_{g=1}^{G}\sum_{k=1}^{n_g} Y_{gk} = \frac{1}{n}\sum_{g=1}^{G} n_g \bar{Y}_{g\cdot}$, $\quad n = \sum_{k=1}^{G} n_g$

Treatment: $SSTR = \sum_{g=1}^{G}\sum_{k=1}^{n_g}(\bar{Y}_{g\cdot} - \bar{Y}_{\cdot\cdot})^2 = \sum_{g=1}^{G} n_g(\bar{Y}_{g\cdot} - \bar{Y}_{\cdot\cdot})^2$

Error: $SSE = \sum_{g=1}^{G}\sum_{k=1}^{n_g}(Y_{gk} - \bar{Y}_{g\cdot})^2$, $\qquad$ Total: $SST = \sum_{g=1}^{G}\sum_{k=1}^{n_g}(Y_{gk} - \bar{Y}_{\cdot\cdot})^2$

$SST = SSTR + SSE$, $\quad \bar{S}_g^{2\prime} = \frac{1}{n_g - 1}\sum_{k=1}^{n_g}(Y_{gk} - \bar{Y}_{g\cdot})^2$, $\quad SSE = \sum_{g=1}^{G}(n_g - 1)\bar{S}_g^{2\prime}$

$$\frac{(n_1-1)\,\bar{S}_1^{2\prime} + (n_2-1)\,\bar{S}_2^{2\prime} + \cdots + (n_G-1)\,\bar{S}_G^{2\prime}}{(n_1-1) + (n_2-1) + \cdots + (n_G-1)} = \frac{\sum_{g=1}^{G}(n_g-1)\,\bar{S}_g^{2\prime}}{n-G} = \frac{SSE}{n-G}$$

Neka su Y_{gk}, $k = 1,2,\ldots,n_g$, $g = 1,2,\ldots,G$ nezavisne slučajne promenljive sa istim očekivanjem u grupi: $E(Y_{gk}) = m_g$ i istom varijansom $D(Y_{gk}) = \sigma^2$ i neka $m = \sum_{g=1}^{G} n_g m_g / n$.

Može se dokazati da je $E\left(\frac{SSTR}{G-1}\right) = \sigma^2 + \frac{1}{G-1}\sum_{g=1}^{G} n_g (m_g - m)^2$ i $E\left(\frac{SSE}{n-G}\right) = \sigma^2$.

Takođe važi: Ako su Y_{gk}, $k = 1,2,\ldots,n_g$, $g = 1,2,\ldots,G$ nezavisne slučajne promenljive sa normalnom raspodelom $Y_{gk} : \mathcal{N}(m_g,\sigma)$, $k = 1,2,\ldots,n_g$, $g = 1,2,\ldots,G$, onda

1. SSE i $SSTR$ su nezavisne
2. SSE/σ^2 ima χ^2_{n-G} raspodelu
3. Ako $m_1 = m_2 = \cdots = m_G$, onda $SSTR/\sigma^2$ ima χ^2_{G-1} raspodelu

Odatle sledi: ako $MSTR = \frac{SSTR}{G-1}$ i $MSE = \frac{SSE}{n-G}$, statistika $F = \frac{MSTR}{MSE}$ ima $F_{G-1,n-G}$ raspodelu

```
> anova(prinostab)
Analysis of Variance Table
Response: prinos
          Df  Sum Sq Mean Sq F value    Pr(>F)
seme       3 1015.51  338.50  32.614 5.781e-09 ***
Residuals 26  269.86   10.38
```

Vidimo rezultat primene statističkog softvera R na ulaz oblika

Prinos	Seme
46	A
43	A
$\dots$	$\dots$
48	D

Preko vrednosti statistike (pročitane iz tabele):

Kako je realizovana vrednost F statistike $f = 32.614 > 2.9715$ odbacujemo H_0.

Preko p-vrednosti (pročitane iz tabele):

Kako je p-vrednost koja odgovara realizovanoj vrednosti F statistike $f = 32.614$ ili ekstremnijim vrednostima jednaka $\alpha^* = 5{,}781 \times 10^{-9} < 0.05 = \alpha$, zaključujemo da se H_0 odbacuje. Možemo tvrditi da se srednje vrednosti prinosa na barem dva ogledna polja razlikuju.